

مروری بر تاریخ علوم پزشکی
(در ایران و جهان)
(پزشکی - دندانپزشکی - پرستاری)

ترجمه و گردآوری:

دکتر کاظم خسروی

استاد دانشگاه علوم پزشکی اصفهان
دانشکده دندانپزشکی

شهلا صارمی

مربی دانشگاه علوم پزشکی اصفهان
دانشکده پرستاری و مامایی

انتشارات حکیم هیدجی - ۱۳۹۲

سرشناسه	خسروی، کاظم، ۱۳۳۰ - مترجم، گردآورنده
عنوان و نام پدیدآور	مروری بر تاریخ علوم پزشکی (در ایران و جهان) (پزشکی - دندانپزشکی - پرستاری) / ترجمه و گردآوری کاظم خسروی، شهلا صارمی.
مشخصات نشر	تهران: حکیم هیدجی، ۱۳۹۱.
مشخصات ظاهری	۴۱۵ص: مصور، جدول.
شابک	۲۴۵۰۰۰ ریال 7-26-6685-600-978 :
وضعیت فهرست نویسی	فیا :
موضوع	پزشکی -- تاریخ
موضوع	پزشکی -- ایران -- تاریخ
شناسه افزوده	صارمی، شهلا، ۱۳۳۳ - مترجم، گردآورنده
رده بندی کنگره	۱۳۹۱ مخ/ R۱۳۷
رده بندی دیویی	۹/۶۱۰
شماره کتابشناسی ملی	۳۰۱۶۷۸۵

مروری بر تاریخ علوم پزشکی ایران و جهان (پزشکی دندانپزشکی پرستاری)

تألیف و گردآوری: دکتر کاظم خسروی، شهلا صارمی

ناشر: حکیم هیدجی

نوبت چاپ: اول / ۱۳۹۲

تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۲۴۵۰۰۰ ریال

ناظر چاپ: محسن بهرامی

طرح روی جلد: شقایق خسروی

لیتوگراف: حمید پرتوی

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۶۸۵-۲۶-۷

آدرس: تهران، میدان انقلاب ابتدای خیابان جمالزاده جنوبی کوچه دانشور ساختمان ۳۶

طبقه ۵ واحد ۲۰

تلفن: ۶۶۵۶۱۶۵۴ - ۶۶۵۶۱۶۵۷ - ۰۹۱۰۲۲۱۹۸۳۱

پیشگفتار

با علاقه به تاریخ طب در سرزمین‌های کهن به‌ویژه در زمینه‌ی علوم پزشکی (پزشکی، دندانپزشکی، پرستاری) زمان زیادی در لابه‌لای برگ‌های کتاب‌های تاریخ به جستجو پرداختیم اما بیشتر به پزشکی یونان، روم، مصر و چین رسیدیم. افسوس خوردیم که نه انگار روزی سرزمین کهن ما مشعل‌دار علم و تمدن در جهان بوده است. انگیزه ما زمانی بیشتر شد که کتاب‌های

1) Dentistry An Illustrated History

2) Nursing the finest ART

را مطالعه کردیم و دریافتیم نویسندگان با بغض خاصی نسبت به طب در سرزمین ایران چه در دوران باستان و چه بعد از اسلام مطالبی را به رشته تحریر در آورده‌اند. به یاد نوشته استاد ارجمند دکتر موبد سهراب خدابخشی در (کتاب پزشکی در ایران باستان) افتادیم، که می‌گوید: زوزی از دوستم ال. اچ. گرین درباره ترقیات و تحولات جدید پزشکی در امریکا پرسشهایی نمودم و سخن به درازا کشید وی در ضمن گفت: «گمان کنم ریشه‌ی این دانش یا در کشور باستان ایرانی یا در مصر روییده است، زیرا هنگامی که کشور باستانی شما راه دانش می‌پیمود، اروپا خرد و ناچیز بود و میهن من در دست بومیان سرخ پوست در تاریکی می‌گذرانید.

... و ما با جستجو در بین اوراق این کتاب‌ها به‌ویژه کتاب دوم از ناشر معتبری چون (Mosby) دریافتیم در این کتاب که شامل ۵۳۵ صفحه می‌باشد، فقط ۳۰ خط در مورد پزشکی در ایران باستان و بعد از آن و همراه با مطالب نادرست سخن رفته بود و این کوتاهی و شاید بی توجهی محققین و نویسندگان کتاب‌ها انگیزه‌ای برای ترجمه قسمتی از این کتاب‌ها و مطالعه و گردآوری مطالبی در زمینه تاریخ علوم پزشکی ایران قبل و بعد از اسلام شد. از نوشته‌ها و پژوهش‌های صاحب‌نظران فن تاریخ طب به زبان فارسی چون استادان ارجمند آقایان دکتر محمود نجم‌آبادی و دکتر تقی مرمودی (به‌عنوان منابع اصلی تمدن) و همچنین از نوشته‌ها و تحقیق دیگر اساتید فن نیز بهره گرفتیم.

ساکنین کشور کهن‌سال ایران چه در دوران باستان و چه بعد از اسلام خدمات مهمی به تمدن جهان نموده‌اند، چنانکه مورخین معتقدند که قاره آسیا گهواره تمدن جهان می‌باشد. منظور از ترجمه و گردآوری این اثر بیشتر شناساندن طب دوران باستان به‌ویژه علوم پزشکی در ایران و تأثیر آن در جهان امروز است.

در این کتاب علاوه بر طب و پرستاری، دندانپزشکی در ایران و جهان در دوران باستان مطالبی در مورد ظهور مسیحیت و طب در آن دوره، همچنین ظهور اسلام و اهمیت طب و بهداشت در دین مبین اسلام و دستورات و تعالیم طب قرآنی که توسط پیامبر اسلام (ص) بدان شاره شده است، و سرانجام در اروپا دوران طولانی قرون وسطی که همچون برزخی تمدن باستان به‌خصوص یونان را از عصر جدید و

رونسانس جدا می‌کند، حال آنکه در آن زمان مسلمانان توانستند بهترین و اصیل‌ترین نمونه فرهنگ باستانی ایران، مصر، هند و ... را به جهانیان عرضه کنند و به مانند پلی بین علوم و فنون دوران باستان و دنیای جدید، باشند، و سرانجام اشاره مختصری به پیشرفت علوم پزشکی در ایران و جهان بعد در زمان رنسانس و بعد از آن شده است.

مجموعاً در این کتاب اشاراتی به پزشکی، دندانپزشکی، پرستاری از دوران باستان تاکنون به‌طور خلاصه و سازمانهای بهداشتی اشاره شده است.

در ضمن جای دارد که در اینجا از همکاری خانم روشنگر و کیلی که در مراحل ترجمه ما را یاری نموده صمیمانه تشکر می‌نمائیم.

دکتر کاظم خسروی - شهلا صارمی

مقدمه

«بدون تاریخ آینده‌ای وجود نخواهد داشت».

مطالعه تاریخ علوم پزشکی (پزشکی، پرستاری، داندانپزشکی) نه تنها سیر تحولات و تغییرات تکوینی و روند رشد آن را مورد بررسی قرار می‌دهد، بلکه موجب تقویت روحیه استقلال طبّی و جلوگیری از بهت‌زدگی و از خودبیگانگی دانشجویان و طالبان علم در این رشته می‌گردد.

و اما به قول محققین تاریخ «حقایق تاریخی را با احادیث و اخبار نباید تعریف کرد بلکه باید کوشید که در این راه دچار گمراهی نشویم» از اینرو بی‌غرضی نویسنده از جهت تعصبات دینی و ملی نیز در صحت و اصالت تاریخ اثربخش است. تاریخ تنها شرح زندگانی جنگجویان و شاهان و فرمانروایان نیست بلکه تاریخ زبان و خط، هنر، دین، علم و دانش و فرهنگ هر قوم، اساس تاریخ این قوم است و در تاریخ نگاری توجه به تاریخ پیدایش خط و هنر، دین، فرهنگ و علم و دانش مهمتر از حوادث و وقایعی است که جنگجویان پدید آورده‌اند، بنابراین نباید از تاریخ ملل فقط داستانی از زندگانی شاهان را به نسل‌های آینده منتقل کرد بلکه تاریخ باید حاوی اطلاعاتی از نهضت‌های فکری، معنوی، دینی و علمی بشر باشد» و شرح کاملی از زندگی گذشتگان، چنانچه در قرآن کریم آیاتی دعوت به بررسی احوال گذشتگان می‌نماید که قابل توجه است.

«آیه ۱۳۷ و ۱۳۸ سوره مبارکه‌ی آل عمران می‌فرماید: که از این طریق نوعی هدایت و پند و اندرز برای کسانی که تقوای الهی را می‌طلبند و بیان حقیقت و واقعیتی از زندگی برای عامه مردم می‌باشد، که چگونه ملت‌ها و اقوام پیشین زندگی نموده و به چه سرنوشتی دچار شده‌اند»

همچنین آیات ۱۱ سوره‌ی انعام، ۶۹ سوره‌ی نمل، ۲۰ سوره‌ی عنکبوت، ۴۲ سوره‌ی روم، ۸۶ سوره‌ی اعراف، و آیه‌ی ۴۴ سوره‌ی فاطر و آیات دیگر که بیانگر لزوم توجه به گذشته‌ی تاریخ و بررسی سرنوشت اقوام پیشین است که جهت عبرت‌انگیزی و اطلاع از کیفیت عاقبت آنان دستور داده شده است.

حضرت علی علیه السلام در مورد تاریخ می‌فرماید:

«در آثار گذشتگان برای شما عبرت‌ها نهاده شده تا با آنها پند گیرید»

بنابراین با مطالعه تاریخ اقوام مختلف می‌توانیم روحیه، احساسات و شاید به جامعه‌شناسی مردم زمانهای دور پی برده و سرانجام می‌توانیم بگوئیم یکی از مهمترین عوامل تجربه‌اندوزی و پندآموزی از دیگر مزایای مطالعات تاریخی است. مثلاً با بازدید از اهرام مصر و تخت جمشید در ذهن ما چه چیزهای می‌گذرد، اگر تاریخ و سنگ‌نشسته‌ها را مطالعه و بررسی نکنیم، هر فرد با دیدن این ویرانه-

های باشکوه و وهم‌انگیز و تالارهای بدون سقف چه قضاوت‌هایی راجع به گذشته دارد؟ آیا هر کس طبق عقیده شخصی خود قضاوت نمی‌کند؟ و با یک دید همه را ارزیابی نمی‌کند در اینجا به نوشته‌ی استاد گرامی آقای دکتر پرویز رجیبی محقق و ایران‌شناس که در کتاب تخت جمشید بارگاه تاریخ اشاره‌ی دارد به مقایسه و نحوه ساخت اهرام مصر باستان و تخت جمشید: این محقق گرامی می‌نویسد: «معمولاً با توجه به ساخت قهرآمیز بناهای عصر باستان، مانند اهرام مصر که برای ساخت آن کارگران و اسیران گرسنه و مفلوک را به ضرب شلاق به کار وا می‌داشتند، چنین تصور می‌شد که تخت جمشید نیز می‌تواند حاصل ستم یکی دیگر از جباران تاریخ باشد. خوشبختانه اسناد به دست آمده از بایگانی خزانه تخت جمشید آشکارا نشان داد که کارگران و هنرمندان ایرانی و غیرایرانی سازنده تخت جمشید نه تنها از حقوق مساوی برخوردار بوده‌اند، بلکه حقوق آنها به مراتب بهتر از کارگران معمولی بوده است. لیست حقوق کارمندان و گزارش‌های گوناگون روزمره، که به طور مرتب ثبت و بایگانی شده‌اند، خبر از نظامی می‌دهند که از نظر روابط میان کارگر و کارفرما و شرایط حاکم میان این دو با متمدنی‌ترین قوانین کار در قرن بیستم رقابت می‌کند. باور کردنی نیست، اما واقعیت است که حتی حقوق مردان و زنان برابر بوده است و خانم پروفیسور کخ در کتاب «در زمان داریوش» خود، با تکیه بر اسناد خزانه تخت جمشید، می‌نویسد در نظام کاری هخامنشی، زنان از چنان برابری حقوقی برخوردار بودند که هنوز باید زنان اروپا در پایان قرن بیستم، برای رسیدن به آن برابری چشم دهه دیگر مبارزه بکنند. مورخ به هنگام بررسی اسناد خزانه تخت جمشید شگفت زده می‌بید که در کارگاه عظیم ساختمانی تخت جمشید حتی زن و شوهرهایی که هر دو شاغل بودند برای کودکان خود از مهد کودک کارگاه استفاده می‌کردند. یا برای زنان باردار ۵ ماه مرخصی زایمان از حقوق مسلم آنان بوده و کارگران روزی یک نوبت با غذای گرم تغذیه می‌شدند. کارگران و همه کارکنان علاوه بر پاداش‌های معمول گهگاهی از شخص شاه نیز پاداش ویژه می‌گرفتند. به گواهی اسناد حتی پرداخت اضافه کار نیز کاری روزمره بود. بنابراین مورخ با خیالی آسوده به تخت جمشیدی می‌پردازد و به کمک اسناد خزانه مطمئن است که در ساخت تأسیسات تخت جمشید نه تنها کسی به زور به بیگاری کشیده نشده است، بلکه کار در تخت جمشید از مطمئن‌ترین کارهای موجود در کشور بوده است. هنوز هیچ مورخی در بررسی هیچ بنای دیگر عصر باستان با چنین حالت بسیار قانونمندی روبرو نشده است. پس بر ماست که پاس بداریم یادگار نیاکامان را و بدانیم که تخت جمشید مانند اهرام مصر به زور تازیانه بنا نشده است!

در ضمن در نمایشگاهی که در سال ۱۳۸۴ در طبقه دوم ساختمان موزه‌ی ایران باستان برپا شد تعدادی از این گل نوشته‌ها به نمایش درآمد. در سال ۱۳۸۳ دکتر «گیل ستاین» مدیر مؤسسه شرق شناسی دانشگاه شیکاگو ۳۰۰ قطعه از این اسناد تاریخی را به ایران بازگرداند تا برای مدتی زیر سقف‌های شیشه‌ای جلوی چشم ایرانیان نسل سال ۲۰۰۵ میلادی قرار گیرند. آنها بار دیگر به سرزمینی بازگشتند که موطن اصلی‌شان بود.

پس می‌توان گفت تاریخ هر ملتی شناسنامه آن سرزمین و اقوام آن است و مانند آئینه‌ای است که زندگی یک قوم را با همه شکست‌ها و پیروزی‌ها آشکار می‌سازد. اگر تاریخ و فرهنگ اقوامی را از آنها بگیرند یقیناً دروازه‌ها بر روی فرهنگ بیگانه باز خواهد شد به خصوص برای نسل جوان، زیرا بدنال یک هویت می‌گردند و چه بسا با چنگ زدن به فرهنگ بیگانه برای خود اصالت و هویت دست و پا می‌کنند.

بنابراین وظیفه نویسندگان، محققین و تاریخ نویسان و همهٔ عزیزانی که به نحوی گذشته را با حال و آینده ارتباط می‌دهند باید سعی نمایند خواننده را طوری با خود همراه و زمان‌های دور را طوری در برابر دیدگانشان به حرکت درآورند که موجب فراموشی حال و فرار از گذشته و یا بالعکس نشوند و باید سعی در تشویق نسل جوان جهت تحقیق و مطالعه در زندگی گذشتگان نمائیم، زیرا ما خود دلسوزانه‌تر به زندگی اجدادمان می‌نگریم، و به سنگ نبشه‌های تاریخ پدرانمان تا بیگانگان گرچه بقول استاد گرانقدر آقای دکتر رجبی که می‌نویسد:

«اگر کارهای تحول‌آسا فریدریش اشپیگل، فرد نیاند پوشتی، درار مستترو کریستیان بارتولومه نبود چه بسا که هنوز دفتر خاطرات فرهنگی ما گشوده نشده بود تمام متن‌های فارسی باستان و پهلوی ما را دیگران خوانده و ترجمه کرده‌اند. ما ۲۵۰۰ سال دم فرو بسته و از کنار بیستون گذشته بودیم و جز صدای تیشه فرهاد هیچ بانگی به گوشمان نخورده بود. از همین روی است که کسی را در جهان یارای برابری با شعرمان نیست ما ۲۵۰۰ سال از کنار ویرانه‌های چهل منار (تخت جمشید) و از کنار صخره نقش رستم عبور کرده بودیم و حتی یک بار ندیده بودیم دست داریوش را که از گور بیرون مانده است.»

چه به‌جا بود که دفتر خاطرات فرهنگی ما بیشتر به دست خودمان ورق بخورد تا کمتر به تاراج برود، به امید آن روز.

فهرست مطالب

۱۱.....	فصل اول.....
۱۱.....	علوم پزشکی در دوران باستان.....
۱۴.....	□ خاور نزدیک.....
۱۴.....	♦ علوم پزشکی در دوران باستان.....
۲۴.....	♦ تاریخ طب ایران.....
۳۸.....	درمان شناسی.....
۴۱.....	گروه های مختلف پزشکی در دوران باستان.....
۶۴.....	عبریان (یهودیان).....
۸۵.....	دنیای مدیترانه.....
۹۸.....	دندانپزشکی در یونان.....
۱۰۱.....	روم باستان.....
۱۲۴.....	فصل دوم.....
۱۲۴.....	آغاز دنیای مسیحیت.....
۱۲۶.....	آغاز دنیای مسیحیت.....
۱۴۱.....	پزشکی و بهداشت در قرون وسطی.....
۱۵۲.....	گروه بندی پرستاری در قرون وسطی در اروپا.....
۱۷۱.....	فصل سوم.....
۱۷۱.....	ظهور اسلام و اثر آن بر وضع طب در دوران جاهلیت.....
۱۷۳.....	وضع طب و تاریخ آن در دوران جاهلیت و قبل از اسلام.....
۱۷۸.....	نمونه هایی از نوشتدنی های شفابخش:.....
۱۸۹.....	خلاصه های از شرح حال اطبا دوران جاهلیت و صدر اسلام:.....
۱۹۳.....	فصل چهارم.....
۱۹۳.....	رئسانس: تحول در اروپا.....
۱۹۵.....	رئسانس: حیات دوباره اروپا.....
۲۰۷.....	ابداعات و اختراعات پزشکی.....
۲۲۲.....	پرستاری و رئسانس.....
۲۴۰.....	فصل پنجم.....
۲۴۰.....	پزشکان و دانشمندان ایرانی اسلامی.....
۲۴۲.....	پزشکان و دانشمندان ایرانی اسلامی.....
۲۸۴.....	بیمارستانهای ایران.....
۲۸۷.....	بیمارستان های سرزمین های شرق اسلامی.....
۲۸۸.....	بیمارستان های شمال بین النهرین و آسیای صغیر و شامات.....
۲۹۱.....	فصل ششم.....

۲۹۱	پزشکی و درمان از مغول تا سقوط قاجار
۲۹۳	پزشکی و درمان دوران مغول و تیموریان (۶۱۷-۹۱۱ ه.ق.)
۲۹۶	پزشکی و درمان دوره صفویه (۹۰۷-۱۱۴۸ ه.ق.)
۳۰۳	پزشکی و درمان افشاریه و زندیه
۳۰۵	خدمات پزشکان ایرانی در هند
۳۰۶	پزشکی و درمان دوره قاجاریه
۳۰۸	پزشکان خارجی دوره قاجار
۳۱۷	پزشکان نامی ایرانی دوره قاجار
۳۲۱	دندانپزشکی و ساخت نخستین دندان مصنوعی در ایران
۳۲۳	فصل هفتم
۳۲۳	علوم پزشکی نوین در ایران
۳۲۵	طب نوین در ایران
۳۲۷	طب جدید در ایران
۳۳۰	دانشکده های پزشکی ایران
۳۳۴	دندانپزشکی نوین در ایران
۳۳۵	تأسیس بیمارستان در ایران
۳۵۲	فصل هشتم
۳۵۲	پزشکی در قاره آمریکا
۳۵۴	دنیای جدید پزشکی در قاره آمریکا
۳۶۸	تعدادی از نامداران پزشکی آمریکا
۳۶۹	پیدایش فرقه های پرستاری مذهبی در آمریکا
۳۹۲	فصل نهم
۳۹۲	سازمان ها
۳۹۴	۱- سازمان های بهداشت جهانی: W.H.O
۳۹۵	سازمان ملل متحد
۴۰۸	بهداشت همگانی